

BIBLIOTHECA INDICA :
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY
THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

NEW SERIES No 1209

परिक्षामुखसूत्रम्
PARĪKṢĀMUKHA-SŪTRAM.
A DIGAMBARA JAINA WORK ON LOGIC (NYĀYA)

BY
MANIKYA NANDI
TOGETHER WITH THE COMMENTARY CALLED

परिक्षामुखलघुवृत्तिः
PARĪKṢĀMUKHA-LAGHUVṚTTIḥ

BY
ANANTA VĪRYA
EDITED BY
MAHAMAHOPADHYAYA SATIS CHANDRA VIDYABHUSANA,
M.A., PH.D.

*Professor of Sanskrit and Paley Presidency College, Calcutta. Joint
Philological Secretary Asiatic Society of Bengal
and Fellow of the Calcutta University.*

CALCUTTA
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, RAFFLES STREET
1909

CONTENTS.

INTRODUCTION

v

परीक्षामुखवचम् ।

1. प्रमाणस्य स्वरूपोद्देशः प्रथमः	१
2. प्रत्यक्षोद्देशो द्वितीयः	१
3. परोक्षोद्देशस्तृतीयः	२
4. प्रमाणस्य विषयोद्देशश्चतुर्थः	४
5. प्रमाणस्य षष्ठोद्देशः पञ्चमः	५
6. परीक्ष्यमाणस्य आभासोद्देशः षष्ठः	५

परीक्षामुखलघुवृत्तिः ।

1. प्रमाणस्वरूपोद्देशः प्रथमः	८
2. प्रत्यक्षोद्देशो द्वितीयः	१२
3. परोक्षप्रपञ्चस्तृतीयः	२५
4. विषयसमुद्देशश्चतुर्थः	४०
5. यत्नसमुद्देशः पञ्चमः	४८
6. प्रमाणावाभाससमुद्देशः षष्ठः	४९

INTRODUCTION.

The text of **Parikṣāmukha sūtra** together with its commentary called **Parikṣāmukha laghuvṛtti** printed in this fasciculus is based on three manuscripts of which one was procured from Jaipur, Rajputana, another from the Deccan College Poona and the third from the Asiatic Society of Bengal.

The **Parikṣāmukha-sūtra** is a well-known Digambara Jaina work on Logic (Nyāya) divided into six chapters which treat respectively of (1) the characteristic of valid knowledge, *pramāṇa-svarūpa* (2) direct apprehension or perception *pratyakṣa* (3) indirect apprehension, *parokṣa* (4) object of valid knowledge, *viśaya*. (5) the result of valid knowledge, *phala* and (6) the semblances or fallacies, *ābhāsa*.

The author of the Sūtra is named Mānikya Nandi¹ or Ratna Nandi, who belonged to the Digambara sect. In chapter vi of the work he mentions the Bauddha,² Mīmāṃsaka,³ Sāṃkhya,⁴ Laukāyātika,⁵ Saugata,⁷ Yauga,⁸ Prābhākara⁹ and Jaiminiya¹⁰ systems of philosophy. In chapter iii he refers to a certain philosopher¹¹ who distinguishes three phases of the reason or middle term. This philosopher is evidently Dharmakīrti who divides the reason or

¹ देवस्य सम्यक्तमपास्तमस्तदाय

वीर्या प्रपञ्चविररं रचित समस्त

मायिकानन्दिविभुना शिशुबोधनेतोः

मानस्यरूपमधुना स्फुटमस्तदायि ॥ (Parikṣāmukha laghuvṛtti, chapter i, p. 13)

² प्रत्यक्षोत्तरभद्विभुसमलं मानं द्विधैवादिनं

देवैर्द्विधगुणे विचार्य विधित मष्ट्यामते. संघज्ञात् ।

मानानामिति तद्विषयभित्त आरम्भमन्याहरेः

तस्याप्यानमदो विप्रवधियणे वीर्यमन्याहृतम् ॥ (Parikṣāmukha laghuvṛtti, chapter ii, p. 25)

³ Aphorism 6

⁴ Aphorism 7, 13

⁵ Aphorism 27, 57.

⁶ Aphorism 56

⁷ Aphorism 57

⁸ Aphorism 57.

⁹ Aphorism 57

¹⁰ Aphorism 57

¹¹ को वा विधा येनुमुक्ता समर्थयमानो न पञ्चार्था (Parikṣāmukha sūtra, chap. iii aph. 31).

middle term' into three kinds according to the relation which it bears to the major term.

Manikya Nandi is stated in the *Parikṣāmukha laghuvṛtti* to have got his inspiration in Logic from Akalanka Deva² (often called simply Akalanka³ or Deva⁴) who flourished about 750 A.D.⁵ The approximate date in which Manikya Nandi lived is 800 A.D.⁶

The *Parikṣāmukha laghuvṛtti* is also known by the names of *Parikṣāmukha-pañjikā* and *Prameyaratnamālā*⁷. It is the work of a Digambara logician named Anantavīrya,⁸ the famous author of a gloss on Akalanka's *Nyāyaviniścaya* called *Nyāyaviniścaya-vṛtti*. Anantavīrya observes that it was at the request of Hirapa, the beloved son of Vaiṣya that he undertook for the sake of Śāntisena to write the *Parikṣāmukha pañjika*.⁹ Now, Śāntisena, supposed to be identical with Śānti Sūri, died in samvat 1096 or A.D. 1039.¹⁰ His contemporary Anantavīrya must, therefore, have flourished

¹ बोद्धव्यं च लिङ्गानि । अल्पलब्धिं स्वभावकार्ये चेति (Dharmakīrti's *Nyāyabindu* Peterson's edition chap. II, p. 64)

अकलङ्कचोऽद्याध्वरूपे येन धीमता
न्यायविद्याज्ञानं तन्मै नमो माणिक्यमण्डिते ॥ (Parikṣāmukha laghuvṛtti chap. I, opening lines)

अकलङ्कशगङ्गायत् प्रकटीकृतमखिलमाननिभनिकरम्
तन् मत्तिसु खुरिभिरव्यसतिभिर्व्यक्तमेतेन ॥ (Parikṣāmukha laghuvṛtti chap. VI p. 54)

² सुखार्णववचाराणां प्रत्यक्षमुपदर्शितम्
देवात्तमुपजावद्विः खुरिभिर्ज्ञापितं मया ॥ (Parikṣāmukha laghuvṛtti, chap. II p. 25)

³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

about that time. He lived undoubtedly before the 14th century A.D., for he is mentioned by Mādhavācārya in the *Sarvadarśana-saṁgraha* (chapter on Jaina darśana).

In the *Parikṣāmukha-laghuvṛtti* Anantavīrya mentions numerous philosophers and philosophical systems and quotes several important couplets which have yet to be identified. It is interesting to note that Vidyānanda's *Āptaparikṣā*¹ is mentioned as an old work while his *Āptamīmāṃsālaṅkāra* (also called *Aṣṭasāhasrī*) is designated as *Devāgamālaṅkāra*² or simply *Alaṅkāra*.³

Besides Anantavīrya's work, there is another very excellent commentary on the *Parikṣāmukha-sūtra* called *Prameya-kamala-mārtanda* by a Digambara logician named Prabhācandra whose date is generally assigned at the first quarter of the 9th century A.D.⁴ Prabhācandra who was a disciple of Padma Nandi⁵ speaks of Māṇikya Nandi⁶ and Akalanka Deva⁷ in very high terms.

*Presidency College, }
Calcutta, May, 1909. }*

SATIS CHANDRA VIDYABHUSANA

¹ तद्वचनं पुरातनं विद्वत्सामिहितं आनन्दरोसादी (Parikṣāmukha-laghuvṛtti, chap. II p. 23)

² अपरमण्यं विद्वदेषु देवममालङ्कारं विनितमिति मेव प्रतन्यते (Parikṣāmukha-laghuvṛtti, chap. II, p. 24).

³ विद्वदेषु तद्वचनं प्रतिपादितं बोधयन् (Parikṣāmukha-laghuvṛtti, chap. II, p. 17)

⁴ Vide my "History of the Mediaeval School of Indian Logic" published by the Calcutta University pp. 33-34

⁵ गुरुः श्रीपद्मनन्दिचिन्तितमिथिलोत्तमगुणधरः
प्रभाचन्द्रादिरं जोषाद्वन्द्वनन्दिपदे रतः ॥ (Prameyakamala-mārtanda, MSS. of A. S. B., chap. VI, p. 418)

⁶ मार्जं करामि वरममलरावबोधो
माध्विकनन्दिपदपङ्कजसत्प्रसादात् ॥ (Prameyakamala-mārtanda, MSS. of A. S. B., chap. I, p. 1)

⁷ औमद्वन्द्वनन्दिपदपङ्कजसत्प्रसादात् न प्रकृते इति तद्वचनपादनाय करतलासक-
वद्वचनस्य प्रतिपादयितुमालम्ब्यपरिज्ञानानुसृष्टे वा उचितवद्वचनप्रतिपादनप्रसङ्गः प्रकरमादिना
आर्याः आह (Prameyakamala-mārtanda, MSS. of A. S. B., chap. I, p. 1)

परौत्तामुखसूत्रम् ।

प्रमाणादर्थसंसिद्धिस्तदाभासादिपर्ययः ।

इति वक्ष्ये तथोक्तं सिद्धमस्य लघीयसः^१ ॥

स्वापूर्वार्थव्यवसायात्मकं ज्ञानं प्रमाणम् ॥१॥ हिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थं हि प्रमाणं ततो ज्ञानमेव तत् ॥२॥ तन्निश्चयात्मकं समारोपविषद्वत्वादनुमानवत् ॥३॥ अनिश्चितोऽपूर्वार्थः ॥४॥ दृष्टोऽपि समारोपात्तादृक् ॥५॥ स्वोक्तुखतया प्रतिभासनं स्वस्य व्यवसायः ॥६॥ अर्थस्वेव तदुक्तुखतया ॥७॥ घटमहमात्मना वेदि ॥८॥ कर्मवत्कर्तृकरणक्रियाप्रतीतेः ॥९॥ शब्दानुच्चारणेऽपि स्वस्यानुभवनमर्थवत् ॥१०॥ को वा तत्प्रतिभासिनमर्थमध्यक्षमिच्छंस्तदेव तथा नेच्छेत् ॥११॥ प्रदीपवत् ॥१२॥ तत्प्रामाण्यं स्वतः परतश्च ॥१३॥

इति प्रमाणस्य स्वरूपोद्देशः प्रथमः ॥१॥

तद्बोधा ॥१॥ प्रत्यक्षेतरभेदात् ॥२॥ विशदं प्रत्यक्षम् ॥३॥ प्रतीत्यन्तराव्यवधानेन विशेषवत्तया वा प्रतिभासनं वैशद्यम् ॥४॥ इन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तं देशतः सांख्यव्यवहारिकम् ॥५॥ नार्थालोकौ कारणे परिच्छेद्यत्वात्तमोवत् ॥६॥ तदन्वयव्यतिरेकानुविधानाभावाच्च केशोण्डुकज्ञानवत्संस्पर्शज्ञानवच्च ॥७॥ अतः अन्यमपि तत्प्रकाशकं प्रदीपवत् ॥८॥ स्वावरणचयोपशमलक्षणयोग्यतया हि प्रतिनियतमर्थं व्यवस्थापयति ॥९॥ कारणस्य च परिच्छेद्यत्वे करणादिना व्यभिचारः ॥१०॥ सामग्रीविशेषविक्षेपिताखिलावरणमतीन्द्रियमशेषतो मुख्यम् ॥११॥ सावरणत्वे करणजन्यत्वे च प्रतिबन्धसम्भवात् ॥१२॥

इति प्रत्यक्षोद्देशो द्वितीयः ॥२॥

^१ लघीयसो विनियानुविध्यम् । इति टीका ।

परोक्षमितरत् ॥१॥ प्रत्यक्षादिनिमित्तं कृतिप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानागम-
 भेदम् ॥१॥ संस्कारोद्बोधनिबन्धना तदित्याकारा कृतिः ॥३॥ स देवदत्तो
 यथा ॥४॥ दर्शनस्मरणकारणकं सङ्कलनं प्रत्यभिज्ञानं तदेवेदं तत्सदृशं तद्वि-
 लक्षणं तत्प्रतियोगीत्यादि ॥५॥ यथा स एवायं देवदत्तः गोसदृशो गवयः
 गोविलक्षणो महिष इदमस्मादूरं दृष्टोऽयमित्यादि ॥६॥ उपलब्धानुपलम्भ-
 निमित्तं व्याप्तिज्ञानमूहः इदमस्मिन् सत्येव भवत्यसति न भवत्येवेति च ॥७॥
 यथाग्नावेव धूमस्तदभावे न भवत्येवेति च ॥८॥ साधनात् साध्यविज्ञानमनुमा-
 नम् ॥९॥ साध्याविनाभावित्वेन निश्चितो हेतुः ॥१०॥ सहक्रमभावनियमो-
 ऽविनाभावः ॥११॥ सहचारिणोऽर्थव्यापकयोश्च सहभावः ॥१२॥ पूर्वोत्तर-
 चारिणोः कार्यकारणयोश्च क्रमभावः ॥१३॥ तर्कात्तन्निर्णयः ॥१४॥ इष्टम-
 बाधितमसिद्धं साध्यम् ॥१५॥ सन्दिग्धविपर्यस्ताव्युत्पन्नानां साध्यत्वं यथा
 स्यादित्यसिद्धपदम् ॥१६॥ अनिष्टाध्यक्षादिबाधितयोः साध्यत्वं माभूदिति द्रष्टा-
 बाधितवचनम् ॥१७॥ न चासिद्धवदिष्टं प्रतिवादिनः ॥१८॥ प्रत्यायनाय
 शीघ्रं वक्तुमेव ॥१९॥ साध्यं धर्मः कश्चित्तिद्विशिष्टो वा धर्मी ॥२०॥ पक्ष इति
 यावत् ॥२१॥ प्रसिद्धो धर्मी ॥२२॥ विकल्पसिद्धे तस्मिन् सत्तेतरे साध्ये ॥२३॥
 अस्ति सर्वज्ञो नास्ति खरविषाणम् ॥२४॥ प्रमाणोभयसिद्धे तु साध्यधर्म-
 विशिष्टता ॥२५॥ अग्निमानयं देशः परिणामी शब्द इति यथा ॥२६॥ व्याप्तौ
 तु साध्यं धर्म एव ॥२७॥ अन्यथा तद्व्यवहारात् ॥२८॥ साध्यधर्माधारसन्दे-
 हापनोदाय गम्यमानस्यापि पक्षस्य वचनम् ॥२९॥ साध्यधर्मिणि साधनधर्माव-
 बोधनाय पक्षधर्मोपसंहारवत् ॥३०॥ को वा त्रिधा हेतुमुक्त्वा समर्थयमानो
 न पक्षयति ॥३१॥ एतद्व्यवहारेणानुमानाङ्गं नोदाहरणम् ॥३२॥ न हि तत्साध्य-
 प्रतिपत्त्यङ्गं तत्र यथोक्तहेतोरेव व्यापारात् ॥३३॥ तद्विनाभावनिश्चयार्थं
 वा विपक्षे बाधकादेव तत्सिद्धेः ॥३४॥ व्यक्तिरूपं च निदर्शनं सामान्येन तु
 व्याप्तिस्तथापि तद्विप्रतिपत्तावनवस्थानं स्थावृष्टान्तान्तरापेक्षणात् ॥३५॥ नापि

व्याप्तिस्मरणार्थं तथाविधहेतुप्रयोगादेव तत्कृतेः ॥३६॥ तत्परमभिधीय-
 मानं साध्यधर्मिणि साध्यसाधने सन्देहयति ॥३७॥ कुतोऽन्यथोपनयनिगमने ॥३८॥
 न च ते तदङ्गे साध्यधर्मिणि हेतुसाध्ययोर्वचनादेवासंशयात् ॥३९॥ समर्थनं
 वा वरं हेतुरूपमनुमानावधयो वास्तु साध्ये तदुपयोगात् ॥४०॥ बालव्युत्पत्त्यर्थं
 तत्त्वोपगमे शास्त्र एवासौ न वादेऽनुपयोगात् ॥४१॥ दृष्टान्तो द्वेधान्वय-
 व्यतिरेकभेदात् ॥४२॥ साध्यव्याप्तं साधनं यत्र प्रदर्श्यते सोऽन्वयदृष्टान्तः ॥४३॥
 साध्याभावे साधनाभावो यत्र कथ्यते स व्यतिरेकदृष्टान्तः ॥४४॥ हेतोरूप-
 संहार उपनयः ॥४५॥ प्रतिज्ञायास्तु निगमनम् ॥४६॥ तदनुमानं द्वेधा ॥४७॥
 स्वार्थपरार्थभेदात् ॥४८॥ स्वार्थमुक्तलक्षणम् ॥४९॥ परार्थं तु तदर्थपरामर्श-
 वचनाज्जातम् ॥५०॥ तद्वचनमपि तद्वेतुत्वात् ॥५१॥ स हेतुर्द्वेधोपलब्ध्यनुप-
 लब्धिभेदात् ॥५२॥ उपलब्धिर्विधिप्रतिषेधयोरनुपलब्धिश्च ॥५३॥ अविरुद्धोप-
 लब्धिर्विधौ षोढा व्याप्यकार्यकारणपूर्वोत्तरसङ्गचारभेदात् ॥५४॥ रसादेक-
 साम्यनुमानेन रूपानुमानमिच्छद्भिरिष्टमेव किञ्चित्कारणं हेतुर्थं च सामर्थ्या-
 प्रतिबन्धकारणान्तरवैकल्ये^१ ॥५५॥ न च पूर्वोत्तरचारिणोक्तादाव्यं तदुत्पत्तिर्वा
 कालव्यवधाने तदनुपलब्धेः ॥५६॥ भाव्यतीतयोर्मरणजायद्वेधयोरपि नारि-
 षोद्बोधौ प्रति हेतुत्वम् ॥५७॥ तद्वापाराश्रितं हि तद्भावभावित्वम् ॥५८॥
 सङ्गचारिणोरपि परस्परपरिहारेण व्यवस्थानात् सहोत्पादाच्च ॥५९॥ परिणामी
 शब्दः कृतकत्वाद् य एवं स एवं दृष्टो यथा घटः कृतकत्वात् तस्मात्परिणामीति
 यस्तु न परिणामी स न कृतको दृष्टो यथा बन्धास्तनंधयः कृतकत्वात्
 तस्मात्परिणामी ॥६०॥ अस्यच देहिनि बुद्धिः व्यापारादेः^२ ॥६१॥ अस्यच
 क्वाया क्वात् ॥६२॥ उदेव्यति शकटं कृत्तिकोदयात् ॥६३॥ उदगाङ्गरणिः
 प्राकृत एव ॥६४॥ अस्यच मातुलिंगे रूपं रसात् ॥६५॥ विरुद्धतदुपलब्धिः
 प्रतिषेधे तथा ॥६६॥ नास्यच शीतस्पर्श उष्णात् ॥६७॥ नास्यच शीतस्पर्शो

^१ यत्र सामर्थ्याप्रतिबन्धकारणान्तरवैकल्यञ्च निश्चीयते । इति टीका ।

^२ व्याहारादेः । इति पाठान्तरम् ।

धूमात् ॥ ६८ ॥ नास्मिन् शरीरिणि सुखमस्ति इदमशक्यात् ॥ ६९ ॥ नोदेयति
 मुहूर्तंति शकटं देवत्युदयात् ॥ ७० ॥ नोदगाङ्गरणी मुहूर्तान्तपूर्वं पुथोदयात् ॥ ७१ ॥
 नास्त्यत्र भिक्षौ परभागाभावोऽर्वाग्भागदर्शनात् ॥ ७२ ॥ अविरुद्धानुपलब्धिः प्रतिषेधे
 सप्रधा स्तभावव्यापककार्यकारणपूर्वोत्तरसहचारानुपलब्धिभेदात् ॥ ७३ ॥ नास्त्यत्र
 भूतले घटोऽनुपलब्धेः ॥ ७४ ॥ नास्त्यत्र शिंशपा वृक्षानुपलब्धेः ॥ ७५ ॥ नास्त्यत्रा-
 प्रतिबद्धसामर्थ्याऽग्निर्धूमानुपलब्धेः ॥ ७६ ॥ नास्त्यत्र धूमोऽग्नौ ॥ ७७ ॥ न भविष्यति
 मुहूर्तंति शकटं क्षत्तिकोदयानुपलब्धेः ॥ ७८ ॥ नोदगाङ्गरणिसुहृतात् प्राक्त
 एव ॥ ७९ ॥ नास्त्यत्र समतुल्यायामुष्णामो नामानुपलब्धेः ॥ ८० ॥ विरुद्धानुपलब्धिर्विधौ
 चेधा विरुद्धकार्यकारणस्तभावानुपलब्धिभेदात् ॥ ८१ ॥ यथास्मिन् प्राणिनि व्याधि-
 विगेषोऽस्ति निरामयचेष्टानुपलब्धेः ॥ ८२ ॥ नास्त्यत्र देहिनि दुःखमिष्टसंयोगा-
 भावात् ॥ ८३ ॥ अनेकान्तात्मकं वस्त्रेकान्तस्वरूपानुपलब्धेः ॥ ८४ ॥ परम्परया संभ-
 वत्स धनमचैवान्तर्भावनीयम् ॥ ८५ ॥ अभूदत्र चक्रे शिवकः स्थासात् ॥ ८६ ॥ कार्य-
 कार्यमविरुद्धकार्योपलब्धौ ॥ ८७ ॥ यथा नास्त्यत्र गुहायां मृगक्रीडनं मृगारि-
 संशब्दनात् कारणविरुद्धकार्यं विरुद्धकार्योपलब्धौ यथा ॥ ८८ ॥ व्युत्पन्नप्रयोगस्तु
 तथोपपत्त्यान्यथानुपपत्त्यैव वा ॥ ८९ ॥ अग्निमानयं देशस्तथैव धूमवत्त्वोपपत्ते-
 र्धूमवत्त्वान्यथानुपपत्तेर्वा ॥ ९० ॥ हेतुप्रयोगो हि यथा व्याप्तिग्रहणं विधीयते
 सा च तावन्मात्रेण व्युत्पन्नैरवधार्यते ॥ ९१ ॥ तावता च साध्यसिद्धिः ॥ ९२ ॥ तेन
 पक्षस्तदाधारसूचनायोक्तः ॥ ९३ ॥ आप्तवाक्यादिनिबन्धनमर्थज्ञानमागमः ॥ ९४ ॥
 सहजयोग्यतासङ्केतवशाद्विशिष्टादयो वस्तुप्रतिपत्तिहेतवः ॥ ९५ ॥ यथा सेवादयः
 सन्ति ॥ ९६ ॥

इति परोक्षोद्देशः तृतीयः ॥ ३ ॥

सामान्यविशेषात्मा तदर्थी विषयः ॥ १ ॥ अनुवृत्तव्यावृत्तप्रत्ययगोचर-
 तात्पूर्वोत्तराकारपरिहारावाप्तिस्थितिकक्षणपरिणामेनार्थक्रियोपपत्तेश्च ॥ २ ॥

सामान्यं वेधा तिर्यगूर्द्धताभेदात् ॥ १ ॥ सदृशपरिणामस्तिर्यक् खण्डसुष्पादिषु
गोत्वत् ॥ ४ ॥ परापरविवर्त्तव्यापिद्रव्यमूर्द्धता नृदिव स्थासादिषु ॥ ५ ॥ विज्ञे-
यश्च ॥ ६ ॥ पर्यायव्यतिरेकभेदात् ॥ ७ ॥ एकस्मिन्नर्थे क्रमभाविनः परिणाम-
पर्याया आत्मनि हर्षविषादादिवत् ॥ ८ ॥ अर्थान्तरगतो विसदृशपरिणामो
व्यतिरेको गोमहिषादिवत् ॥ ९ ॥

इति प्रमाणस्य विषयोद्देशः चतुर्थः ॥ ४ ॥

अज्ञाननिवृत्तिर्हानोपादानोपेक्षाश्च फलम् ॥ १ ॥ प्रमाणादभिन्नं भिन्नं च ॥ २ ॥
यः प्रमिमौते स एव निवृत्ताज्ञानो जहात्यादत्ते उपेक्षते चेति प्रतीतेः ॥ ३ ॥

इति प्रमाणस्य फलोद्देशः पञ्चमः ॥ ५ ॥

ततोऽन्यत् तदाभासम् ॥ १ ॥ अस्वसंविदितगृहीतार्थदर्शनसंशयादयः प्रमाणा-
भासाः ॥ २ ॥ स्वविषयोपदर्शकलाभावात् ॥ ३ ॥ पुरुषान्तरपूर्वार्थ-गच्छन्तृणस्य-
स्याणुपुरुषादिज्ञानवत् ॥ ४ ॥ चक्षुरस्योर्द्वये संयुक्तसमवायवच्च ॥ ५ ॥ अवैश्वसे
प्रत्यक्षं तदाभासं बौद्धस्याकस्माद्भूमदर्शनादङ्गिविज्ञानवत् ॥ ६ ॥ वैश्वसेऽपि परोक्षं
तदाभासं मीमांसकस्य करणज्ञानवत् ॥ ७ ॥ अतस्मिंस्तदिति ज्ञानं स्मरणाभासं
जिनदत्ते स देवदत्तो यथा ॥ ८ ॥ सदृशे तदेवेदं तस्मिन्नेव तेन सदृशं यमलक-
वत् इत्यादि प्रत्यभिज्ञानाभासम् ॥ ९ ॥ असंबद्धे तदुद्भावं तर्काभासं यावांस्तत्पुत्रः
स श्यामः ॥ १० ॥ इदमनुमानाभासम् ॥ ११ ॥ तच्चानिष्टादिः पक्षाभासः ॥ १२ ॥
अनिष्टो मीमांसकस्यानित्यः शब्दः ॥ १३ ॥ सिद्धः आवणः शब्दः ॥ १४ ॥
बाधितः प्रतिज्ञानुमानागमलोकस्ववचनैः ॥ १५ ॥ तच्च प्रत्यक्षबाधितो यथाऽ
नुखोऽग्निर्द्रव्यलाज्जलवत् ॥ १६ ॥ अपरिणामी शब्दः कृतकत्वाद् घटवत् ॥ १७ ॥
प्रेत्यासुखप्रदो धर्मः पुरुषाश्रितत्वादधर्मवत् ॥ १८ ॥ शुचि नरशिरःकपालं
प्राण्यंगलाच्छृङ्खलवत् ॥ १९ ॥ माता मे बन्ध्या पुरुषसंयोगेऽप्यगर्भत्वात्
प्रसिद्धबन्ध्यावत् ॥ २० ॥ श्वेलाभासा अशिद्धविद्वानैकान्तिकाकिञ्चित्कराः ॥ २१ ॥

असत्तानिश्चयोऽसिद्धः ॥२२॥ अविद्यमानसत्ताकः परिणामी शब्दश्चाकुष-
 त्वात् ॥२३॥ 'स्वरूपेणैवासिद्धत्वात् ॥२४॥ अविद्यमाननिश्चयो सुगधबुद्धिं
 प्रति अग्निरच धूमात् ॥२५॥ तस्य वाण्यादिभावेन भूतसङ्घाते सन्देहात् ॥२६॥
 बाह्यं प्रति परिणामी शब्दः कृतकत्वात् ॥२७॥ तेनाज्ञातत्वात् ॥२८॥
 विपरीतनिश्चिताविनाभावो विरुद्धः अपरिणामी शब्दः कृतकत्वात् ॥२९॥
 विपक्षेऽप्यविरुद्धवृत्तिरनैकान्तिकः ॥३०॥ निश्चितवृत्तिरनित्यः शब्दः प्रमेय-
 त्वाद् घटवत् ॥३१॥ आकाशे नित्येऽप्यस्य निश्चयात् ॥३२॥ शङ्कितवृत्तिस्तु
 नास्ति सर्वज्ञो वक्तृत्वात् ॥३३॥ सर्वज्ञत्वेन वक्तृत्वाविरोधात् ॥३४॥ सिद्धे प्रत्य-
 चादिबाधिते च साध्ये हेतुरकिञ्चित्करः ॥३५॥ सिद्धः आवणः शब्दः शब्द-
 त्वात् ॥३६॥ किञ्चिदकरणात् ॥३७॥ यथानुष्णोऽग्निर्द्रव्यत्वात् इत्यादौ किञ्चि-
 त्कर्तुमशक्यत्वात् ॥३८॥ लक्षणएवासौ दोषो व्युत्पन्नप्रयोगस्य पक्षदोषेणैव
 दृष्टत्वात् ॥३९॥ दृष्टान्ताभासा अन्वये असिद्धसाध्यसाधनोभयाः ॥४०॥ अपौ-
 रुषेयः शब्दो मूर्तत्वादिद्विषयसुखपरमाणुघटवत् ॥४१॥ विपरीतान्वयस्य यद-
 पौरुषेयं तदमूर्तम् ॥४२॥ विद्युदादिनातिप्रसङ्गात् ॥४३॥ व्यतिरेके सिद्धतद्व्य-
 तिरेकाः परमाण्विद्विषयसुखाकाशवत् ॥४४॥ विपरीतव्यतिरेकस्य यन्नामूर्तं
 तस्मापौरुषेयम् ॥४५॥ बालप्रयोगाभासः पञ्चावयवेषु किञ्चिद्वैयर्थ्यता ॥४६॥
 अग्निमानयं देशो धूमवत्त्वाद्यदित्यं तदित्यं यथा महानसम् ॥४७॥ धूमवां-
 स्वायमिति वा ॥४८॥ तस्मादग्निमान् धूमवांस्त्रायम् ॥४९॥ स्पष्टतया प्रकृतप्रति-
 पत्तेरयोगात् ॥५०॥ रागद्वेषमोहाक्रान्तपुरुषवचनाज्ज्ञातमागमाभासम् ॥५१॥
 यथा नद्यास्तीरे मोदकराशयः सन्ति धावध्वं माणवकाः ॥५२॥ अङ्गुल्यग्रे
 हस्तिग्रथतमास्ते इति च ॥५३॥ विसंवादात् ॥५४॥ प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाण-
 मिच्छादिसङ्ख्याभासम् ॥५५॥ लौकायतिकस्य प्रत्यक्षतः परलोकादिनिषेधस्य
 परबुद्ध्यादेस्त्वामिद्वैरतद्विषयत्वात् ॥५६॥ सौगतसङ्ख्ययोगप्राभाकरजैमिनी-
 यानां प्रत्यक्षानुमानागमोपमानार्थापत्त्यभावैरेकैकाधिकैर्व्याप्तिवत् ॥५७॥ अनु-

मानादेस्तद्विषयले प्रमाणान्तरत्वम् ॥५८॥ तर्कस्त्वेव व्याप्तिगोचरत्वेऽप्रमा-
णान्तरत्वं अप्रमाणस्याव्यवस्थापकत्वात् ॥६०॥ विषयाभासः सामान्यं विशेषो
द्वयं वा स्ततन्त्रम् ॥६१॥ तथा प्रतिभासनात्कार्यकारणाच्च ॥६२॥ समर्थस्य
करणे सर्वदोषोत्तिरनपेक्षत्वात् ॥६३॥ परापेक्षणे परिणामित्वमन्यथा तद-
भावात् ॥६४॥ स्वयमर्थस्याकारकत्वात्पूर्ववत् ॥६५॥ फलाभासं प्रमाणादभिन्नं
भिन्नमेव वा ॥६६॥ अभेदे तद्व्यवहारानुपपत्तेः ॥६७॥ व्यावृत्त्यापि न तत्क-
ल्पना फलान्तराव्यावृत्त्या फलत्वप्रसङ्गात् ॥६८॥ प्रमाणान्तराव्यावृत्त्येवाप्रमाण-
त्वस्य ॥६९॥ तस्मादास्तवो भेदः ॥७०॥ भेदेलात्मान्तरवत्तदनुपपत्तेः ॥७१॥
समवायेऽतिप्रसङ्गः ॥७२॥ प्रमाणतदाभासौ दुष्टतथोद्भाविनौ परिहृतापरि-
हृतदोषौ वादिनः साधनतदाभासौ प्रतिवादिनो दूषणभूषणे च ॥७३॥
सम्भेदस्य द्विचारणीयम् ॥७४॥

इति परीक्ष्यमाणस्याभासोद्देशः षष्ठः ॥ ६ ॥

परीक्षामुखमादर्शं हेयोपादेयतत्त्वयोः ।

संविदे मादृशो बाह्यः परीक्षादक्षवद्बुधाम् ॥

इति श्रीमाणिक्यनन्दिविरचितानि परीक्षामुखसूत्राणि समाप्तानि ।

सू. सं. ॥ १०७ ॥